

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شاهرود

دانشکده‌ی علوم انسانی، گروه آموزشی تاریخ
پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A»
گرایش تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان :

نظام قضایی ایران در عصر تیموری

استاد راهنما:

دکتر حمید مشعوف

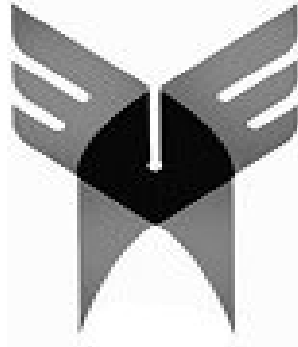
استاد مشاور:

دکتر مه‌ری ادریسی آرمی

نگارش:

خدیجه سادات سید رضائی

تابستان ۱۳۹۰

ISLAMIC AZAD UNIVERSITY
Shahrood Branch

Faculty of Literature and Human Sciences
Department of History-"M.A" Thesis
On History of Islamic Iran

Subject:

Legal System of Iran in the Teymorid Period

Thesise Advisor:
H.Mashoof Ph.D.

Consulting Advisor:
M.Edrisi Arimi Ph.D.

By:
Khadije Sadat Sayyed Rezayi

Summer 2011

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد شاهرود
تعهد نامه اصالت رساله یا پایان نامه

اینجانب ..... دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته/ دکترای
حرفه‌ای/ دکترای تخصصی در رشته ..... که در تاریخ
..... از پایان نامه/ رساله خود تحت عنوان
.....
..... با کسب نمره ..... و درجه
..... دفاع نموده ایم بدینوسیله متعهد می شوم:

۱. این پایان‌نامه/ رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام. مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

۲. این پایان‌نامه/ رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان‌نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴. چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تقديم به

تقديم به روح بلند مادرم زينت السادات منتظري، پدر بزرگوار، همسر عزيز و فرزندان دلبندم.

سپاسگزاری

ستایش و سپاس خداوندی که توان دانش اندوزی عطایمان فرمود، ستایش کنم او را ستایشی که در بوستان نعمتش شکوفه های فصاحت بشکفتد و سپاس گذارم سپاسی که به گلزار رحمتش گل بویای بلاغت روید.

سپاس وجود نازنین رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم را که شیواترین توصیه را به کسب دانش فرمودند و قدردانی از نویسندگان و مورخان بزرگی که با ثبت وقایع از روزگاران مختلف ما را به آن زمان ها آگاه می نمایند و سپاس از حضور اساتید بسیار عزیز و ارجمندی که با ارائه ناب ترین اطلاعات راه کسب علم را هموار می سازند بزرگواران آقای دکتر حمید مشعوف، سرکار خانم دکتر مهری ادیسی آریمی و سایر عزیزان که در این مجال از حضور گرانقدرشان تشکر و قدردانی می نمایم.

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۴	فصل اول: کلیات
۵	۱-۱. بیان مساله
۵	۲-۱. اهداف تحقیق
۵	۳-۱. طرح سوالات
۶	۴-۱. ارائه فرضیه ها
۶	۵-۱. پیشینه‌ی ادبیات تحقیق
۱۴	۶-۱. روش جمع آوری اطلاعات
۱۵	۷-۱. موانع تحقیق
۱۵	۸-۱. سازماندهی پژوهش
۱۷	فصل دوم: پیشینه‌ی نظام قضایی ایران
۱۸	۱-۲. نظام قضایی ایران باستان
۱۸	۱-۱-۲. هخامنشیان
۱۹	۲-۱-۲. ساسانیان
۲۱	۲-۲. نظام قضایی ایران در دوره‌ی اسلامی
۲۱	۱-۲-۲. اهمیت عدالت و احقاق حق در دین اسلام
۲۳	۵-۲-۲. امویان (۴۰-۱۳۲ هجری):
۲۴	۶-۲-۲. عباسیان
۲۶	۷-۲-۲. مغولان
۳۰	فصل سوم: گذری بر تاریخ سیاسی، اجتماعی دوره‌ی تیموری
۳۱	۱-۳. تیمور:

۳۳	۱-۱-۳ بیماری و مرگ تیمور
۳۵	۲-۳. تاریخ سیاسی تیمور
۳۵	۱-۲-۳ سپاه تیمور
۳۶	۲-۲-۳ تیمور و امیر حسین
۳۸	۳-۳-۳ سمرقند مرکز حکومت تیمور
۴۰	۴-۲-۳ حمله های تیمور به ایران
۴۲	۵-۲-۳ حمله های تیمور به سایر کشورها
۴۳	۶-۲-۳ امیران سلسله‌ی تیموری
۴۵	۳-۳ سیاست دینی تیمور
۴۵	۱-۳-۳ توجه به قرآن، روحانیان، سادات
۴۶	۲-۳-۳ توجه به ساخت مساجد و اماکن مذهبی
۵۰	فصل چهارم: تشکیلات قضایی تیموریان
۵۱	۱-۴ منابع قانونی
۵۴	۲-۴ محاکم و آیین دادرسی
۵۴	۱-۲-۴ محاکم
۵۵	۲-۲-۴ آیین دادرسی:
۵۷	۳-۴ مقامات قضایی تیموری
۶۲	۴-۴ جرائم و مجازات ها
۶۲	۱-۴-۴ انواع جرائم
۶۴	۲-۴-۴ انواع و کیفیت مجازات ها
۷۵	۵-۴ دیوان قضا و عدالت در عصر تیموری
۸۱	فصل پنجم: جانشینان تیمور
۸۲	۲-۵ سیاست قضایی شاهرخ
۸۷	۱-۵ حکومت شاهرخ (۸۰۷ هجری)
۸۹	۳-۵ سیاست دینی شاهرخ
۹۱	۴-۵ جانشینان شاهرخ
۹۲	۱-۴-۵ الغ بیک (۸۵۰ هجری)
۹۴	۲-۴-۵ عبدالطیف (۸۵۳ هجری)

۹۴	..... ۳-۴-۵ میرزا عبدالله (۸۵۴ هجری)
۹۵	..... ۴-۴-۵ میرزا ابوالقاسم بابر (۸۵۳ هجری)
۹۵	..... ۵-۴-۵ ابو سعید (۸۶۳ هجری)
۹۶	..... ۶-۴-۵ بایسنقر (۸۷۲ هجری)
۹۷	..... ۷-۴-۵ حسین بایقرا (۸۷۵ هجری)
۱۰۰	..... نتیجه گیری
۱۰۱	..... نتیجه گیری
۱۰۵	..... پیوست ها:
۱۲۵	..... کتابنامه
۱۳۳	..... چکیده انگلیسی

فهرست پیوست ها

- پ-۱. تصویر تیمور ۱۰۶
- پ-۲. تصویر سمرقند و تیمور لنگ ۱۰۷
- پ-۳. تصویر امیر تیمور گورکانی ۱۰۸
- پ-۴. تصویر مجسمه ی تیمور ۱۰۹
- پ-۵. تصویر گور امیر تیمور سمرقند ۱۱۰
- پ-۶. نسب نامه ی فرزندان تیمور ۱۱۱
- پ-۷. مسجد گوهر شاد مشهد ۱۱۲
- پ-۹. مدرسه ی شاهرخ در بسطام ۱۱۴
- پ-۱۰. مدرسه ی شاهرخ در بسطام ۱۱۵
- پ-۱۱. مدرسه ی الغ بیگ در سمرقند ۱۱۶
- پ-۱۲. نمونه ای از خط بایسنقر در صفحه ای از قرآن مجید ۱۱۷
- پ-۱۳. سنگ مزار مقبره ی بایسنقر ۱۱۸
- پ-۱۴. نقشه ی محدوده ی حکمرانی تیموریان ۱۱۹
- پ-۱۵. نقشه ی محدوده ی حکمرانی تیموریان ۱۲۰
- پ-۱۶. نقشه ی محدوده ی حکمرانی تیموریان ۱۲۱
- پ-۱۷. نقشه ی محدوده ی حکمرانی تیموریان ۱۲۲
- پ-۱۸. شعر از مثنوی مولوی به نام شکایت کردن اهل زندان پیش وکیل قاضی ۱۲۳
- پ-۱۹. شعر از مثنوی مولوی به نام شکایت کردن اهل زندان پیش وکیل قاضی ۱۲۴

چکیده

این پژوهش می‌کوشد در بررسی نظام قضایی ایران در عصر تیموری به اجمال به نظام قضایی ایران قبل از دوره تیموریان پرداخته و به چگونگی حکومت موسس دوره مذکور، تیمورلنگ گورکانی و لشکرکشی‌ها و حملات او به ایران و سایر سرزمین‌ها و سپاهیان او بپردازد و با توجه به سیاست دینی وی تشکیلات قضایی آن عصر را از مبانی قانونی، تلفیق شرع، عرف و یاسای چنگیزی تا دادگاه‌ها، مقامات قضایی و مجازات‌ها مورد توجه قرار دهد و بر آن اساس جایگاه خطیر عدالت را در دستگاه قضایی تیموریان بیان نموده نیز حکومت جانشینان تیمور را مورد بررسی قرار دهد و به جایگاه ویژه شاهرخ شاه و موقعیت ممتاز او بپردازد و به جهت اعتقادات دینی و تاثیر آن در امر قضاوت و تشکیلات قضایی به سیاست دینی او نیز توجه شده است. تحقیق به روش کتابخانه‌ای تحلیلی و مقایسه‌ای بین منابع صورت پذیرفته و سرانجام اینگونه دریافت شده است که همچنان که دور از تصور نیز نمی‌باشد در اوضاع قضایی، تشکیل دادگاه‌ها، آئین دادرسی، اجرای مجازات‌ها و تناسب آن با جرائم با توجه به قتل‌های بسیار زیاد بویژه کشتارهای دسته‌جمعی و نیز غارت‌ها و تعدیات دیگر در آن دوره احقاق حقوق و اجرای عدالت صورت واقع‌نپذیرفته است و البته در قوانین آن دوره به نحوی نوآوری یعنی تلفیق قوانین شرع و عرف همراه با یابیندی به یاسای چنگیزی و قواعد مغولی ایجاد شده است و رویکرد توجه به قوانین شرع در زمان جانشینان تیمور قوی‌تر شده است.

کلید واژه: ایران، تیموریان، تشکیلات قضایی جرم، محاکم، عدالت.

مقدمه

سلسله‌ی تیموریان قوم مهاجمی بودند که یکصد و شصت سال پس از حمله‌ی مغول، به فرماندهی تیمورلنگ گورکانی به ایران حمله و حدود یکصد و سی سال در این سرزمین حکومت کردند و طی حملات آنان حکومت‌های محلی ایران؛ همچون آل مظفر و آل جلایر از بین رفته و بسیاری شهرها و روستاها و آثار تمدن این سرزمین ویران شد، سلسله‌هایی پراکنده که سال‌ها بر نقاط مختلف، بدون قدرتی متمرکز در این سرزمین فرمان می‌راندند نابود شده و حمله‌کنندگان با قدرتی متمرکز و نیرومند بر ایران زمین آن زمان و با وسعت آن روز مستولی شدند، این پژوهش برآن است تا دریابد که نظام قضایی یعنی مجموعه‌ی قواعد و مقررات حقوقی لازم‌الاجرا و تشکیلات قضایی قوم مهاجم در ایران به چه ترتیبی بوده است که متغیر اصلی در پژوهش خواهد بود قبل از آن چگونگی نظام قضایی ایران باستان تا عصر تیموری به اختصار بررسی خواهد شد همچنین آیا اجرای عدالت توسط سلسله‌ی تیموری صورت واقع پذیرفته؟ ویژگی‌ها و چگونگی سپاه و لشکر تیمور و رابطه‌ی وی با آنان متغیر بعدی خواهد بود. همچنین چه مبنا و منابع قانونی مورد پذیرش و استناد در عصر تیموری بوده است؟ مقامات قضایی در عصر مذکور چه کسانی بوده‌اند دادگاهها و آیین رسیدگی آنان در آن دوره چگونه بوده است؟ نیز جرائم ارتكابی و مجازات‌های مورد اعمال کدام‌ها بوده‌اند؟ و در نهایت جانشینان تیمور و بویژه شاه‌رخ چه سیاست‌دینی و قضائی را اعمال نموده‌اند؟

در نظامات قضایی ایران باستان تا قبل از عصر تیموری در هر دوره عدالت به نحوی مورد بی‌توجهی واقع شده است اما در خصوص عصر تیموری در نگاه اول تصور بر این است که با وجود حمله و هجوم و غارت و چپاول همراه با قتل‌ها و کشتار بسیار زیاد و سپس استقرار در يك سرزمین نمی‌توان به ایجاد تشکیلات قضایی بر اساس عدالت و احقاق حق امیدوار بود. چرا که عدل و داد را با وسایل و اسبابی از جنس ظلم و تعدی نمی‌توان فراهم نمود، اما سیاست قوم مهاجم و حمله‌کننده و ایجاد حکومتی متمرکز و قدرتمند که به نظر می‌رسد يك حکومت میلیتاری و نظامی‌گری ویژه بوده که سازماندهی سپاهی نیرومند برای انواع و اقسام حملات و یورش‌ها آنها به مناطق مختلف را فراهم

آورد. در باب منابع قانونی عصر تیموری فرض بر این است که تلفیق قوانین و قواعد شرع و عرف و دخالت عنصر همیشه پویای ایرانی لحاظ شده است. برای مقامات قضایی و دادگاه ها آن دوره با وجود حاکمیت تیمور، استقلال در آن دستگاه قضایی مورد تصور نمی‌باشد. همچنین در آن حکومت تیموری رعایت تناسب میان جرائم مورد ارتکاب و مجازات مورد اعمال امری بعید به نظر می‌آید در خصوص جانشینان تیمور بویژه شاهرخ تصور متفاوت از شخص تیمور، وجود داشته و به نظر می‌رسد حکومت نظامی‌گری ویژه تا حدی به تعادل رسیده و تحکم و زور مداری خاص حکومت تیمور به گونه ای تعدیل شده باشد؛ که پس از بررسی های مختلف نتایج و دریافت های پژوهش ارائه خواهد شد.

فصل اول: كليات

۱-۱. بیان مساله

در این پژوهش به چگونگی نظام و تشکیلات قضائی در عصر تیموری میزان اجرای عدل و داد و احقاق حقوق، تاریخ سیاسی و حکومت تیمور پرداخته شده و منابع قانونی دره ی مذکور بررسی می شود همچنین مقامات قضایی، دادگاه ها و آئین دادرسی آنان مورد توجه قرار گرفته و جرائم و مجازات های آن عصر بررسی می گردد. به سیاست قضایی جانشینان و بازماندگان تیمور بویژه شاهرخ به جهت سیاست دینی خاص وی در پایان به اختصار اشاره می شود.

۱-۲. اهداف تحقیق

از آنجا که نظام قضایی عصر تیموری به صورت کتابی مستقل کمتر مورد توجه قرار گرفته است بویژه از منظر يك پژوهش علمی دانشگاهی قابل تحقیق و بررسی بوده دستیابی به منابع قانونی و توجه به تلفیق منابع شرع و عرف و سایر مباحث تشکیلات قضایی موجب می شود ضمن دارا بودن ویژگی تازگی موضوع ملاک و مستند عملکرد تشکیلات قضایی عصر تیموری تبیین گردد.

۱-۳. طرح سوالات

۱. تشکیلات قضایی و جایگاه عدالت در عصر تیموری به چه ترتیبی بوده است؟
  ۲. منابع قانونی در دوران مذکور کدام است؟
  ۳. مقامات قضایی عصر تیموری، محاکم و آیین دادرسی آنان چگونه بررسی می شود؟
  ۴. جرائم و مجازات ها و چگونگی اعمال آن در آن زمان چگونه بوده است؟
- در پژوهش حاضر به سوالات مذکور در حد بضاعت نگارنده پاسخ داده خواهد شد.

۱-۴. ارائه فرضیه ها

۱. بر اساس اطلاعات موجود می‌توان گفت از آنجا که تیموریان قوم مهاجمی بوده و قتل و غارت مینا و لازمه‌ی ایجاد حکومت آنان بوه و بر اساس حملات مکرر به ایران توانسته اند حکومت خود را در این سرزمین تشکیل دهند پس بنابراین نمی‌توان تشکیلات قضایی عادلانه‌ای را برای آنان تصور نمود همچنین تصور عدل و داد و احقاق حقوق با توجه به روحیات کم نظیر تیمور در راس سلسله‌ی مذکور دور از اندیشه‌ی آدمی به نظر می‌رسد مگر در میان فرزندان و جانشینان او بویژه شاهرخ که اندیشه و تفکری متفاوت قابل تصور خواهد بود.
۲. در خصوص مینا و منابع قانونی در عصر تیموری در ایران اسلامی تلفیقی از عرف ایرانی، اسلامی بودن و ویژگی ترکی و مغول با توجه به قوم مهاجم ترك قابل تصور می‌باشد.
۳. در باب مقامات قضایی دوره‌ی مورد نظر، نیز به جهت دخالت تیمور و فرامین و احکام تحکم آمیز وی به نظر می‌رسد استقلال و ثبوتی برای نظریات آنان موجود نبوده است تشکیلات دادگاه و محاکم عصر مذکور نیز می‌توان گفت مجری همان قوانین تلفیقی، یعنی قواعد و دستورات اسلامی ولو به ظاهر و قواعد ترکی- مغولی و البته قواعد و قوانینی ناشی از ویژگی ایرانی بوه و به تناسب شرایط و خواست تیمور و سایر حکام و شاهان تیموری اعمال کننده‌ی قوانین حاکم بوده اند.
۴. در باب جرائم و مجازات آن زمان نیز اطلاع از خونریزی‌ها و کشتارهای بسیار توسط سلسله‌ی مذکور عدم تناسب جرائم ارتكابی و مجازات‌های مورد اعمال را تصویر می‌سازد و نیز چنانکه بیان شد تصویری از اجرای عدالت و احقاق حقوق انسان‌ها با وجود آن میزان از قتل و غارت نمی‌توان اندیشه نمود.

۱-۵. پیشینه‌ی ادبیات تحقیق

در این مبحث به ارائه مهمترین منابع و مآخذ پژوهش و سپس به ارزیابی تعدادی از آنان پرداخته می‌شود.

منابع و مآخذ بسیار ارزشمندی در خصوص سلسله‌ی تیموری وجود دارد که انجام پژوهش را در موضوعات مختلف مربوط به دوره‌ی مذکور میسر می‌سازد که لازم است خاطر نشان نمود کمتر اثری یافت می‌شود که به نظام قضایی عصر مذکور پرداخته و تنها در برخی آثار به برخی مباحث موضوع مذکور توجه گردیده است آثاری همانند ظفرنامه‌ی شامی، ظفرنامه شرف الدین علی یزدی (در ۲ جلد) زبده التواریخ حافظ ابرو و (در ۴ جلد) حبیب السیر از خواندمیر در (چهار جلد) عجایب المقدور اثر

احمد بن عربشاه، سفرنامه کلاویخو و نیز تحقیقات و ماخذی همچون؛ تاریخ حقوق ایران اثر سید حسن امین، تاریخ تیموریان پژوهش کمبریج، تاریخ تیموریان و ترکمانان، حسین میر جعفری و تیمور لنگ فاتح جهان، هارولد لمپ، که بررسی و مقایسه‌ی آنها، اطلاعات مفیدی از عصر تیموری بدست می‌دهد بویژه که برخی از آنان دست اول بوده و از اهمیت بیشتری برخوردار می‌باشد و در ذیل به بررسی و نقد تعدادی از آنها پرداخته می‌شود.

زبده التواریخ، حافظ ابرو: یکی از منابع مهم و دست اول تاریخ تیمور است که نورالدین عبدالله بن لطف الله بن عبدالرشید بهدادینی خوافی، مشهور به حافظ ابرو، نوشته است او بنا به عقیده‌ی عبدالرزاق سمرقندی در سال ۷۳۳ در هرات بدنیا آمده است. و از جوانی در خدمت امیر تیمور درآمد، و ابتدا سمت منشی‌گری داشته تا به وقایع‌نگاری رسیده است، وی تیمور را سال‌ها از نزدیک دیده و در مسافرت‌ها او را یاری کرده و بسیاری از مشاهدات خود را در کتاب خویش آورده است و بعدها با شاهرخ حشر و نشر داشته است و شرح زندگی او را تا واقعه زخم خوردنش توسط احمد لر نوشته است و اهمیت کار او در آن است که هم شاهد وقایع فراوان بوده و هم به مناسبت شغل منشی‌گری به نامه‌ها و اسناد مختلف دسترسی داشته است اثر مهم دیگر او جغرافیای حافظ ابرو و نیز سایر تالیفات او، همچون تاریخ آل مظفر، تاریخ ملوک کرت و مجموع آنها یعنی مجمع التواریخ سلطانیه مورد توجه عبدالرزاق سمرقندی، میرخواند و خواند میر و دیگران بوده است. در زبده التواریخ وقایع از سال ۷۲۶ تا ۸۳۰ هجری قمری سال به سال ذکر شده است در پایان هر واقعه به صورت منظوم و به زبان شعر موضوع مورد نظر توضیح داده شده است؛ سبک حافظ ابرو در این کتاب به قول ملك الشعراى بهار سبک میانه، نه متكلف و مصنوع و نه ساده و بی پیرایه دانسته شده است این کتاب به جهت مهارت نویسنده علاوه بر نگارش وقایع، مطالبی از تاریخ اجتماعی، اعتقادی و اقتصادی و حتی نظامی مردم ایران را در کنار مباحث سیاسی طرح نموده است در توضیح هر واقعه به شرح و توصیف و بیان جزئیات پرداخته است در بسیاری موارد آیات قرآن را شاهد و مکمل بیان خویش قرار داده است که به زیبایی و دلنشینی آن افزوده است. اگر چه حافظ ابرو صداقت را در نگارش تاریخ مهم و استوار دانسته است اما از ظلم و تعدی و قتل و غارت تیموری اینگونه یاد می‌کند که: «قهر پادشاهانه زبانه زدو آتش غضب خسروانه بالا گرفت» یعنی در عین صداقت در بیان وقایع و قتل در عصر تیموری، عرض ادب و ارادت او به تیمور محفوظ بوده است. در پژوهش حاضر از زبده التواریخ در فصول مربوط به عصر تیموری، از شخص تیمور تا نوادگان او استفاده شده است البته همانند بسیاری منابع مربوط به گذشته اگر چه در خصوص تشکیلات قضایی آن عصر و در باب جرائم و مجازات‌ها اشارات

بسیاری صورت گرفته ولی در باب منابع قانونی و محاکم آن دوره می‌توان گفت در کتاب مذکور تقریباً مطلبی وجود ندارد.

عجایب المقدور (زندگی شگفت آور تیمور)، احمد بن عربشاه: از منابع مهم دوره تیموری کتاب عجایب المقدور می‌باشد که تاریخچه ای جامع از شرح زندگی تیمورگورکانی است و قاضی القضاات شهاب الدین ابو محمد احمد بن محمد بن عبدالله دمشقی معروف به ابن عربشاه آن را در سال ۸۴۰ هجری به زبان عربی بسیار شیوا نگاشته است و آنگونه که معمول زمان او نیز بوده است از منابع ادبی بسیاری در کلام خود استفاده کرده است و در این مسیر آنقدر موفق بوده است که برخی از نویسندگان بر این عقیده هستند که او از نگارش تاریخ بعنوان بهانه ای برای نمایش فصاحت و بلاغت بهره جسته است و به همین جهت گاهی ترجمه آن به دلیل محدودیت لغات فارسی با دشواری بسیار مواجه بوده است کتاب مذکور در سال ۱۳۰۵ هجری در مصر به چاپ رسیده و ترجمه موجود از روی همان نسخه صورت گرفته است ابن عربشاه، نویسنده کتاب در سال ۷۹۱ هجری در دمشق تولد یافته است و در سال ۸۰۳ همراه مادر و برادران خود توسط تیمور در زمان حمله او به دمشق، به سمرقند کوچانیده شده است و خود وی نیز از سفر به سمرقند در متن کتاب آورده است احمد بن عربشاه در سال ۸۱۴ معلم سلطان مراد ولیعهد خلافت بوده نیز به منشی گری و دبیری مخصوص سلطان محمد عثمانی پرداخته است آثار دیگر او فاکهه الخلفا و مفاکهه الظرفا از زبان وحوش و طیور، التالیف الطاهر فی شیم ابی سعید، عقود النصیحه و کتاب مرآت الادب و بسیاری کتب دیگر می‌باشد او در کتاب مورد بحث هرگز از قوانین و قواعد حاکم و نیز دادگاه های عصر تیموری کلامی به میان نیاورده است و تنها از جرائم و مجازات های آن عصر به ویژه از قتل و غارت و البته اوصافی از تیمور سخن گفته که در فصول مربوطه، استفاده شده است. عجایب المقدور را بعضی مغرضانه قلمداد کرده اند ولی باید گفت نویسنده در دوران زندگی خود آنچه را شخصا دیده و یا از دوستان موثق شنیده است بدون مبالغه و یا گزافه با بیانی شیرین و فصیح به قلم آورده است و برخلاف نویسندگان متظاهر آن زمان که از خوان نعمت تیمور و فرزندانش برخوردار بوده اند و او را مویب به تایید الهی جلوه داده اند او حوادث زمان و ماجراهای تیمور را به طور عادی بیان کرده و وقایع و لشکرکشی ها، تدابیر جنگی، نیرنگ ها، پیمان شکنی ها و خونریزی ها و کشتارهای وحشیانه تیمور را که هیچ کس نتوانسته انکار کند، و بلند نظری و احاطه او به تاریخ را بیان کرده است کتاب با نام و نسب تیمور آغاز و با فصلی در صفات او به پایان رسیده است.

سفرنامه، کلاویخو: منبع دیگر، سفرنامه ای است که توسط روی گنزالس دو کلاویخو سفیر اسپانیایی و ندیم پادشاه آن سرزمین، هانری سوم نوشته شده است کلاویخو متعلق به خاندان اشرافی و از نجبای برازنده و نامدار اسپانیا بود پادشاه به واسطه‌ی هوش و کیاست فوق العاده‌ی او که در او سراغ داشت؛ او را از مقربان و محارم دربار خودش ساخته بود اهمیت کتاب مذکور همانند سایر سفرنامه‌ها روشن است. بویژه که در کشور ما نویسندگان و شاعران تحت تاثیر شدید حاکم وقت بوده اند لذا نوشته‌های جهانگردان سایر سرزمین‌ها، بسیاری حقایق ما را برای ما روشن می‌سازد این سفرنامه از لحاظ اجتماعی، اداری و سیاسی بسیار مفید واقع می‌شود بویژه که نظر دقیق و تیز بین کلاویخو با آشنایی که با زبان ترکی داشته است موجب ایجاد اثری ارزشمند و قابل استفاده شده است؛ سفر نامه‌ی کلاویخو در باب تشکیلات قضایی تیموریان، به جز قوانین، که به هر دلیل؛ بی اطلاعی و یا عدم اهمیت موضوع از نظر وی به آن اشاره ای ندارد در خصوص سایر مباحث تشکیلات قضایی عصر تیموری مطالب فراوانی دارد او حتی از محاکم و دادگاه‌های تیمور در سمر قند سخن گفته است که در فصول مربوط درج می‌گردد مطالبی توسط گی لسترنج به سفرنامه افزوده شده که آن بخش نیز بسیار سودمند است زحمات مترجم ارجمند کتاب را نیز نباید از نظر دور داشت که مجموعه را به صورتی قابل استفاده برای فارسی زبانان تبدیل نموده است و علاوه بر ترجمه هر جا توضیحاتی لازم به نظر رسیده است ارائه نموده اند چاپ سال ۱۵۸۳ اولین چاپ سفرنامه‌ی کلاویخو است که بسیار کمیاب است.

کلاویخو تاریخ‌ها را دقیق با روز و ماه و سال نوشته که البته گاهی تاریخ نوشته شده با تقویم آن سال منطبق نیست که یا به جهت اختصار آن و نگارش به زبان رومی و یا به دلیل اشتباه در روز و ماه صورت پذیرفته است. در دیباچه‌ی کتاب، توضیح جامعی از مسیر حرکت هیات اسپانیایی که عبارت بوده است از يك کشیش به نام آلفو نساپائز (Alfonso Paez) و يك صاحب منصب از سپاه شاهی به نام گومز دسالازار و خدمه بسیاری که همراه آنان بوده اند و البته رئیس تشریفات پادشاه اسپانیا به نام کلاویخو، به سوی دربار تیمور و نیز حوادثی که در آن زمان در غرب آسیا اتفاق افتاد، که مرتبط با سفر آنان می‌باشد بیان شده است همچنین اطلاعاتی در خصوص شخص تیمور و چگونگی حاکمیت او در سمرقند و بسیاری غارت‌های او که در سایر سرزمین‌ها، همچون هندوستان، گرجستان، سوریه و دیگر مناطق صورت گرفته نیز در دیباچه آمده است وضعیت آن زمان اسپانیا به خوبی شرح داده شده و از اشتیاق هانری سوم جهت کسب اطلاعاتی از شرق و فرستادن سفیران او نزد تیمور مطالبی آمده است و بواقع ذهن خواننده را برای مطالعه سفرنامه به خوبی آماده می‌سازد و پس از آن ترجمه هفده فصل کتاب که بر اساس مکان‌ها و شهرهای مسیر هیات اسپانیایی تقسیم شده آمده است، که با عنوان از «قادس تارودس» آغاز و در فصل پایانی با عنوان «از تیریز تا اشبیلیه» به اتمام می‌رسد در این

کتاب در چهار فصل به موضوعاتی پیرامون سمرقند پرداخته شده است و البته سه فصل نیز، به قسطنطنیه اختصاص دارد که خود بیانگر اطلاعات بسیار زیاد و جامع نسبت به دو شهر مذکور می‌باشد و در آن فصول از کلیساهای قسطنطنیه و صلیب های آنجا و نوع معماری شبستان ها، میادین و مجسمه های موجود در آن شهر گرفته تا ویژگی های کاخ های تیمور در سمرقند، از باغ دلگشا گرفته تا باغ چنار و از بزم ها و مهمانی های تیمور به افتخار هیات اسپانیایی تا چادرهایی که طناب آن با چرخ های چاه برافراشته می‌شد و از غرفه ها و پولک های سیمین و از دادگستری تیمور در سمرقند و خلاصه هر آنچه گفتنی است در آن فصل ها آمده است که در مبحث محاکم تیموری مورد توجه واقع شده است. همچنان که در خصوص محل های دیگر نیز مطالب بسیاری دارد و مثلاً، آنجا که از ارزنجان تا خوی سخن می‌گوید از چگونگی تهیه رنگ ابریشم قرمز در دره ها مطالبی آورده است. کلاویخو در جاهای مختلف سفرنامه از امتناع خودش از نوشیدن شراب و عدم «دست بردن به سوی شراب» یاد می‌کند.

نویسنده همچنین از چگونگی بازگشت هیات عالی رتبه به سوی اسپانیا سخن گفته و اینکه مرخص شدن از دربار تیمور درست در زمان بیماری سخت وی بوده و به اذعان کلاویخو، حتی پاسخ پیام و لینعمت آنان پادشاه اسپانیا، توسط تیمور داه نشده است او همچنین از ملاقات خود با شاهزادگانی همچون، عمر میرزا و تقدیم هدایا به حضور وی و نیز گذر از تبریز، گرجستان و طرابوزان، سخن می‌گوید که در مباحث مربوطه از آن استفاده شده است و اینکه در ۲۲ مارس سال ۱۴۰۶ به حضور هانری سوم در کاینل رسیدند.

ظفرنامه، نظام الدین شامی: در باب اعتبار و اهمیت ظفرنامه کافی است اشاره شود، که تاریخ هایی که بعد از این کتاب درباره‌ی تیمور لنگ نوشته شده است مستقیم و غیر مستقیم از آن اقتباس نموده اند، به تصریح استاد ملك الشعراى بهار ظفرنامه قدیمترین تاریخی است که پیرامون زندگی و فتوحات تیمور نوشته شده و مولف آن نیز قدیمترین مورخ عصر تیموری است. استاد بهار، نیز می‌گوید شرف الدین علی یزدی در ظفرنامه خود از ظفرنامه شامی بسیار نقل کرده و البته از او نامی نبرده است. در این کتاب همه‌ی جنایات و خونریزی های وحشیانه تیمور در حق مردم مظلوم و بی دفاع ذکر شده و همه، مشیت الهی و تقدیر خداوندی دانسته شده است که نگارنده از این مباحث در فصل تشکیلات قضایی بهره برده است او اطفال شیرخوار و کودکان و مردان و زنان جوان و سالخورده را مستوجب تجاوز و غارت و کشتن می‌داند و اینگونه توجیه می‌کند که « چون فسق اقتضای آن کند که پادشاهان را بر ایشان متغیر گرداند و در خاطر ملوک القاء کند تا ایشان را تادیب کند و گوشمال دهند.» وی در ادامه به حدیث قدسی انالله ملك القلوب و الملوك ونواصیهم.... استناد می‌کند. ولذا جز آنچه مربوط به کشتار